

İŞİD-İN İNSAN RESURSLARININ FONUNDA RADİKALLAŞMA VƏ MİLİTARİST KİMLİYİNİN FORMALAŞMASI PROSESİ

Qüdrət CƏFƏROV,

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun

Dinin psixologiyası ixtisası üzrə magistrantı,

ceferov2601@gmail.com

Xülasə. *Məqalədə terror təşkilatlarından, onların həyata keçirdikləri terror aksiyalarından, xüsusilə İŞİD terror təşkilatından bəhs edilmişdir. Bu terror təşkilatının insan resursunun haradan qaynaqlandığı araşdırılmağa çalışılmış, bununla yanaşı, təşkilata üzv olan insanların daha da radikallaşaraq militarist kimliyinin formalaşması prosesi ələ alınmışdır. Məqalədə göstərilmişdir ki, qeyd olunan proseslərin fonunda terror təşkilatı ilə güclü bağları olan insan qrupu ortaya çıxır və bu fərdlər də öz növbəsində gələcəkdə baş verəcək terror aksiyalarında yaxından iştirak edirlər. Bu iştirak o həddə çatır ki, fərd terror təşkilatı üçün hər an canından keçməyə hazır olan döyüşçü rolunu oynayır. Baş verən proseslərin istər psixoloji, istərsə də sosioloji amilləri mövcuddur.*

AÇAR SÖZLƏR: *İŞİD, insan resursu, radikallaşma, militarist kimlik.*

Гудрат Джафаров

ПРОЦЕСС РАДИКАЛИЗАЦИИ И ФОРМИРОВАНИЯ ВОИНСТВУЮЩЕЙ ИДЕНТИЧНОСТИ НА ФОНЕ ЛЮДСКИХ РЕСУРСОВ ИГИЛ

Резюме. *В статье рассказывается о террористических организациях, их террористических действиях, особенно о террористической организации ИГИЛ.*

По сути, мы попытались выяснить, откуда берутся человеческие ресурсы, являющиеся членами этой террористической организации и процесс формирования воинственной идентичности, становясь более радикальными людьми, присоединившимися к организации. На фоне упомянутых процессов вырисовывается класс людей, имеющих прочные связи с террористической организацией, а эти лица, в свою очередь, принимают непосредственное участие в террористических акциях, которые будут иметь место в будущем. Это участие доходит до того, что человек играет роль бойца, готового умереть за террористическую организацию в любой момент. Существуют как психологические, так и социологические факторы происходящих процессов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *ИГИЛ, человеческий ресурс, радикализация, воинствующая идентичность.*

Gudrat Jafarov

THE PROCESS OF RADICALIZATION AND FORMATION OF MILITANT IDENTITY AGAINST THE BACKGROUND OF HUMAN RESOURCES OF ISIS

Summary. *The article discusses terrorist organizations, their terrorist actions, particularly the ISIS terrorist organization. Essentially, we attempted to identify where the human resources for this terrorist organization come from. Along with these, we attempted to capture the process of militant identity formation by becoming more radicalized with people who joined the ISIS terrorist organization. The aforementioned processes demonstrate that a class of people with strong ties to the terrorist organization emerges, and these individuals, in turn, are intimately involved in future terrorist actions. This involvement extends to the point where an individual assumes the role of a fighter willing to die for the terrorist organization at any time. The processes that are taking place have both psychological and sociological components.*

KEY WORDS. *ISIS, human resource, radicalization, militant identity.*

Giriş

XX əsr özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə seçilir. Belə ki, bu dövr elm, texnologiya və düşüncə həyatındakı inkişaf və irəliləyişlə birlikdə, böyük kədər və itkilərin yaşandığı I və II Dünya müharibələrinə səhnə olmuşdur. Bu müharibələrin nəticəsi olaraq dünya balansında dəyişmiş, “isti müharibələr”in yerini “soyuq müharibələr” almışdır. Adıçəkilən “soyuq müharibə” dövründə terrorizm beynəlxalq mübarizələrdə istifadə edilən ən əhəmiyyətli siyasi vasitələrdən biri olmuşdur. Terrorizmin özünə aid bir dili, ünsiyyət şəkli, tarixi, dəyərlər sistemi, siyasəti, mədəniyyəti, iqtisadiyyatı və bütün sosial qruplardan fərqləndiriləcək şiddət aksiyaları vardır. Genişmiqyaslı olması səbəbi ilə, demək olar, dünya dövlətlərinin əksəriyyəti terrorizmdən təsirlənmişdir. Bu gün terror təşkilatlarının əl-qolu o qədər açılmışdır ki, artıq meydana gəlmiş dövlətin sərhədləri ilə kifayətlənmirlər, əksinə, kənardakı təşkilat və qruplarla da əlaqəni təmin edərək, qarşılıqlı ünsiyyət içərisindədirlər. Bunun əsas səbəbi müasir dövrümüzdə beynəlxalq xəbərleşmə və əlaqə saxlama vasitələrinin inkişaf etməsindən qaynaqlanır [1, s.17-18]. Burada terror və terrorizm məfhumlarını bir-birindən ayırmaq məqsədəuyğun olar. Terror - aksiya, terrorizm isə metoddur. Başqa sözlə, “terrorizm - siyasi hədəfə çatmaq məqsədilə dövlətə, xalqa və ya fərdlərə qarşı sistemli şiddət aksiyalarından istifadə etməkdir”. Başqa bir tərifdə isə “siyasi məqsədlərə çatmaq, qorxu yaratmaq üçün günahsız insanları şüurlu şəkildə qətlə yetirmək, yaralamaq və onlara göz dağı vermək” kimi ifadə olunur. Yekun olaraq isə “terrorizm - bir ideologiya ətrafında təşkilatlanan birdən çox insanın siyasi məqsədlər uğrunda təhlükəsizlik güclərinə və sivilərə istiqamətlənərək həyata keçirdiyi qaydasız şiddət aksiyasıdır” [1, s.20-21]. Təbii ki, terror təşkilatları səbəbsiz meydana gəlmir, hər hansısa bir və ya bir neçə səbəbin fonunda formalaşmağa başlayırlar. Bunlar iqtisadi, siyasi, sosial-mədəni və təhsil sistemindən qaynaqlanan səbəblər kimi xarakterizə edilə bilər. Bu səbəblərdən qaynaqlanaraq, dini motivli, sol (marksist) və milliyətçi (etnik) ideologiyalar altında birləşərək şiddət aksiyaları həyata keçirən terror təşkilatları yaranmışdır [1, s.25]. Bu tədqiqatımızda dini motivlər üzərində qurulan İŞİD terror təşkilatının sosioloji və psixoloji xüsusiyyətlərini araşdırmağa çalışacağıq.

İŞİD terror təşkilatının meydana gəlməsinə zəmin yaradan faktorlar

Qlobal bir terror təşkilatı strukturuna sahib olan İŞİD-i ortaya çıxaran və daha sonra inkişafına təkan verən amilləri üç başlıq altında incələmək olar. Birincisi, sələfi-vəhhabi cərəyanının varlığı və sələfi-cihadçı ideologiyasının təsiridir. İkincisi, ABŞ-ın 2003-cü ildə həyata keçirdiyi, İraqı işğal etdikdən sonra baş verən hadisələrdir. Üçüncüsü isə 2011-ci ildə “Ərəb baharı” kimi bilinən hadisələrin Suriyaya təsiri və bundan sonra Suriya vətəndaş müharibəsi fonunda ozamankı adı ilə İraq İslam Dövlətinin (İİD) İŞİD-ə çevrilmə prosesidir [2, s.155]. Bunlara baxmayaraq, bu təşkilatın təməlləri Musab əl-Zərkavi tərəfindən XX əsrin sonlarına, daha konkret desək, 1999-cu ilə təsadüf edir. Həmin dövrdə təşkilat “Tövhid və Cihad Təşkilatı” adı altında meydana gəlmişdir [3, s.13]. Bundan bir neçə il sonra bütün dünyaya səs salacaq İŞİD terror təşkilatı 2003-cü il tarixindən tanınmağa başladı. 2003-cü ildə ABŞ Prezidenti Corc Buşun İraqa nümayəndə heyəti göndərməsi və nümayəndə heyətinin başçısı Paul Bremerin iki strateji sferada verdiyi təlimatlar nəticəsində vəziyyət gərginləşmişdir. Əvvəlcə Bəşər Əsədin başçılıq etdiyi BƏƏS partiyası üzvlərinin əksəriyyəti dövlət orqanlarından kənarlaşdırılmışdır. Bununla bərabər, hüquq mühafizə orqanları və hərbi sistemdə islahatlar həyata keçirilmişdir. Bu qərarlar nəticəsində əlli minə yaxın şəxs dövlət qurumlarından, üç yüz minə yaxın insan isə ordu və təhlükəsizlik orqanlarından uzaqlaşdırılaraq işsiz qalmışdır [4, s.164-165]. Diqqət etsək, terror təşkilatlarının yaranma səbəblərindən biri də məhz iqtisadi səbəblərdir. Bir anda yüz minlərlə insanın işsiz qalması bu insanların radikallaşma prosesini də özündə gətirən amildir. Bir insanın itiriləcək işi və ya hər hansısa onun üçün əhəmiyyət kəsb edəcək dəyəri qalmırsa, artıq onun radikallaşması qaçılmaz prosesə çevrilir. Düzdür, hər radikallaşan fərd terror təşkilatlarına üzv olmur, amma terror təşkilatlarının insan resurslarını əldə etməsində vasitə rolunu oynayır. Axı terror təşkilatlarının insan resursu əldə etmək üçün çalışan qurumları bu amilləri hər bir detalına kimi incələyirlər.

İdeologiyası

İŞİD-in ideoloji infrastrukturunu “Əl-Qaidə” və “Taliban” kimi təşkilatlarda olduğu kimi, sələfilik cərəyanı formalaşdırmaqdadır. Bunun paralelində dini fanatizm, anti-qərbçilik və s. amilləri də unutmamaq olmur. Buna görə də İŞİD son dövrlərə qədər “Əl-Qaidə” terror təşkilatının qolu kimi qəbul edilirdi. Onlara görə, din ilə dövlət arasında bir fərq yoxdur və bütün verilən qərarlar radikal şəriət qanunlarının hökm sürdüyü İslam dövləti adından verilir. Bu səbəbdən də adı qeyd olunan cərəyan dində reallaşan reformaları qəbul etmir və bunları dinin xaricində baş verən hadisə hesab edir. Özü kimi düşünməyənləri isə kafir adlandırır [5, s.284] və bu “ağ-qara” baxış bucağı üzvlərinin şüuruna yeridilir. Terror təşkilatlarının əsas prinsiplərindən biri də məhz budur. Təşkilata üzv olan insanların gəldikləri həyata geri qayıtmalarını önləyən səd çəkilir və fərqli düşüncə tərzini qəbul edilmir. Çünki bilirlər ki, fərqli düşüncə tərzini idarə etmək çətin olacaq, fərd təşkilat uğrunda ölməyə getməyəcək. Bu səbəbdən terror təşkilatına üzv olanların geri qayıtması çox çətin məsələyə çevrilir. Mənbələrin də verdiyi məlumatlara görə, çox az sayda insan öz canını qurtara bilmiş, əksəriyyət isə ölümlə üz-üzə qalmışdır.

İŞİD “Əl-Qaidə”nin ideologiyası əsasında meydana gəlsə də, özünəməxsus ideologiyası vardır və bu, özünü “xilafət” məsələsində xüsusilə göstərir. Onların ən vacib iddiası “xəlifəlik” qurmaq uğrunda daim mübarizə aparmaqdır [6, s.34]. İŞİD terror təşkilatı İslam tarixində xaricilik

ilə başlayan, daha sonra vəhhabilik və sələfilik düşüncəsi ilə irəliləyən, günümüzdə az insan resursunun olmasına baxmayaraq, varlığını qoruyub saxlayan, digərlərini marginallaşdıran, bununla bərabər, onların dinə görə cəzalandırılmasını və öldürülməsini əsas məqsəd kimi qəbul edən axındır. Öz düşüncələrini tək həqiqət olaraq görür, bunları qəbul etməyənləri “darül-hərb” - qeyri-müsəlmanların idarə etdiyi dövlətin sakinləri hesab edirlər [7, s.78].

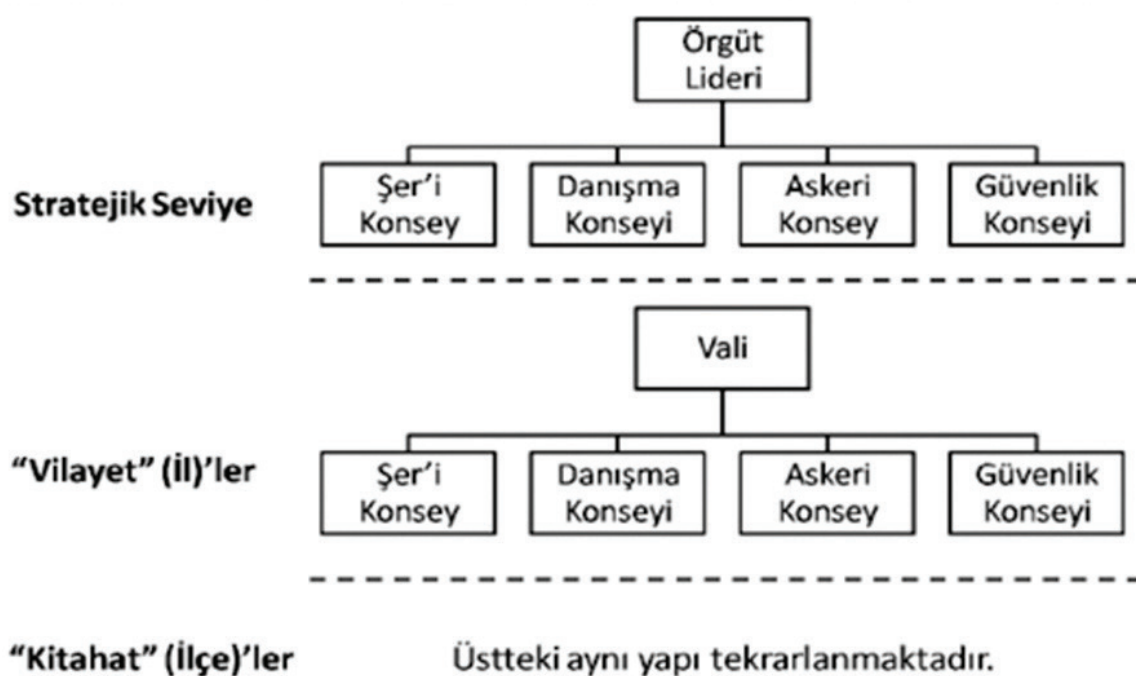
İŞİD terror təşkilatının ideologiyasını bu cür sıralaya bilərik:

- Ayə və hədisləri “parçalanmış və aşkar” subyektiv şərhlər ilə oxumaqdadır;
- Subyektiv şərhlərlə formalaşan görüş və düşüncələrini mütləq həqiqət kimi qəbul və təqdim etməkdədir;
- “Mütləq həqiqət” kimi irəli sürdükleri tək şərhini inkar edən bütün müsəlmanları və müsəlman olmayanları “başqaları və kafır” elan edərək öldürülmələrinin vacib olduğunu irəli sürməkdədirlər [4, s.174-175].

Struktur

Birləmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən 2014-cü ildə formalaşdırılan “Analitik Dəstək və İcra Monitoring Qrupu”nun nəşr etdiyi məlumatlara görə, təşkilatın strukturunu üç ana ünsür təşkil edir. Birincisi, təşkilatın “skelet heyəti”ni təşkil edən idarəçilər. Bu vəzifədəkilərin əksəriyyəti iraqılardan təşkil olunmuşdur. İkincisi, təşkilatın inzibati və hərbi işlərinin idarəsindən məsul olan qrup. Bu qrupun da tərkibini birincidə olduğu kimi iraqılılar təşkil etsə də, suriyalılar da çoxdur. Üçüncü qrup isə 80 fərqli ölkədən mübarizə aparmaq üçün gələn döyüşçülərdən formalaşmaqdadır [5, s.280].

Aşağıda göstərilən şəkildə İŞİD terror təşkilatının strukturunu aydın şəkildə görmək mümkündür. Təhlükəsizliklərinin qorunması məqsədilə bu hücrələr bir-birindən ayrı fəaliyyət göstərilir. Çünki yaxşı başa düşürlər ki, istənilən zaman hüquq-mühafizə orqanlarının təşkil etdikləri əməliyyatlarla üzləşə, bu orqanların əməkdaşları daxilə sızma və onlar haqqında ümumi məlumat əldə edə bilər. Belə idarəçilik sistemində bir qrupa qarşı əməliyyat keçirilərkən digərlərinin də zərər görməsi qeyri-mümkün olur.



İŞİD terror təşkilatının insan resurları

İŞİD terror təşkilatının struktura nəzər yetirdikdə onun üzvlərinin əksəriyyətinin 80-dən çox ölkədən bu təşkilata qoşulduğu müşahidə olunur. Bu, çox ciddi siqnaldır. Minlərlə insanın eyni səbəbdən dolayı İŞİD terror təşkilatına qatıldığını iddia etmək absurd olardı.

Ümumiyyətlə, terror təşkilatlarının yaranması və formalaşması üçün “münbit” şərait lazımdır. Bu şərait əsasən terror təşkilatının hansı motivlər əsasında qurulması, dövlətin həmin qruplara qarşı apardığı yanlış siyasət nəticəsində meydana gəlir.

Aydın məsələdir ki, mübarizə üçün lazım olan ünsür insan resursudur. Terror təşkilatını idarə edənlər bunu çox gözəl başa düşür, ona görə də beynəlxalq cihad məfhumu üzərində daha çox dayanırdılar. Darül-İslamı yalnız öz ifadə etdikləri şəkildə, yəni İslamın qayda-qanunlarına (şəriət) və prinsiplərinə uyğun idarə etmək lazımdır. Onlara görə, bu ancaq Məhəmməd peyğəmbərin dövrünə qayıtmaqla reallaşa bilərdi.

İŞİD-çilərin sayı haqqında fərqli qaynaqlarda fərqli rəqəmlərə rast gəlmək mümkündür. Bunun səbəbi isə dəqiq sayın müəyyən edilməsinin çətinliyindən qaynaqlanır. CNN telekanalı fərqli qaynaqlara əsaslanaraq İraq və Suriyada 20000 ilə 31000 arasında İŞİD döyüşçüsünün olduğunu bildirir. Bu döyüşçülərin neçəsinin həqiqətən təşkilat liderinə bağlı olduğu və ya təşkilatın ideologiyasına sadıq olduğu haqqında heç bir fikir yoxdur. Bəzilərinin zor gücünə təşkilatda saxlanması, bəzilərinin isə öz şəxsi maraqlarına görə təşkilatda qalması faktları bizi bu şübhəyə salır. ABŞ Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin qaynaqlarına əsasən, İŞİD-in tərkibindəki 15000 döyüşçüdən 2000-ə yaxını Qərbi ölkələrindən Suriyaya gələrək terror təşkilatına üzv olmuşdur. İraqda isə döyüşçülərin 30%-ni xaricdən gələn vətəndaşlar təşkil edir [5, s.282]. İŞİD-ə başda Avropa ölkələri olmaqla bir çox ölkədən dəstəkçilər qatılmaqdadır. Bu vəziyyəti Stark və Beynric tərəfindən yeni dini hərəkatların meydana gəlməsini izah etmək üçün formalaşdırılan “Nisbi Məhrumiyyət Nəzəriyyəsi” ilə izah etmək məqsədəuyğun olardı. Bu nəzəriyyənin ana prinsipinə görə, “qurulmuş dini ənənə içərisində olmaqla yanaşı, sahib olduğu inanc ilə xarici dünyaya uyğunlaşa bilməyən insanlar yeni dini hərəkatlara istiqamətlənməkdədirlər”. Bu nəzəriyyə hesab edir ki, insan nə qədər maddi rifah içərisində olur-olsun, subyektiv təklif hissi yaşaya və özünü mənəvi məhrumiyyət içərisində hiss edə bilər. Bu mənəvi məhrumiyyəti doldurmaq üçün isə yeni dini qruplara üz tuta bilər. Biz bunu İŞİD misalında görə bilərik [8, s.58-59].

Çox təəssüf ki, ölkəmizdən də yüzlərlə insan bu təşkilata qatılmış, əldə olunan məlumatlara görə, əksəriyyəti dünyasını dəyişmişdir. Təbii ki, bu proseslər bizi narahat etməyə bilməz. Gedən insanları buna nəyin sövq etdiyi, həyatlarını qurban verməyə hazır olma səbəbləri tədqiqata cəlb olunmalıdır. 2015-ci ilin I yarısında Türkiyədə aparılan əməliyyatlar nəticəsində 457 xarici vətəndaşı İŞİD-ə qoşulmaq istəyərkən tutulmuşdu. Bunlardan 5-i azərbaycanlı idi [9]. 2016-cı ildə azərbaycanlı qadının bu terror təşkilatına qatılma səbəbi isə çox maraqlıdır. Bilirik ki, terror təşkilatları üzv qazanmaq üçün qohumluq, qonşuluq və dostluq münasibətlərindən də məharətlə istifadə edirlər. Həyat yoldaşının sözlərinə görə, qadının İŞİD-ə üzv olmağa sövq edən qonşuluqda yaşayan digər qadının təbliğ etdiyi düşüncələr olmuşdur [10]. 2012-2017-ci illərdə Azərbaycandan İŞİD-ə qoşulanların sayının 900 nəfər olduğu bildirilir. Son zamanlar isə bu cür terror təşkilatlarına üzv olma halları kəskin azalıb və vəziyyət nəzarət altındadır [11].

İŞİD terror təşkilatına üzv olanların yaş vəziyyətinə nəzər yetirdikdə isə gənclərin çoxluq təşkil etdiyini görürük. Bunun əsas səbəbi isə psixoloji amillərdir. Çünki insan gənclik dövründə axtarış içərisində olur, həm sevib, həm də sevilmək hissi özünü daha qabarıq göstərir. Terror təşkilatları gənclərdə gedən bu prosesləri yaxşı bildiklərindən boşluqları necə doldurmaq lazım olduğunu da gözəl bilirlər. Məhz buna görə də valideynlər həmin yaş dövründə övladları ilə düzgün ünsiyyət qurmalı, onlardakı psixoloji boşluqları doldurmağa çalışmalıdırlar.

Nəticə

İŞİD yerli təşkilat kimi meydana gəlsə də, gün keçdikcə beynəlxalq terror təşkilatına çevrilmişdir. Təşkilatı formalaşdıran sosial struktur da bu vəziyyətə paralel olaraq getdikcə daha çox fərqliləşməkdə və mürəkkəb quruluşa çevrilməkdədir. İŞİD özünəxas strukturu və aksiyaları ilə digər terror təşkilatlarından fərqlənir. Bunun bariz nümunəsi kimi bir sıra aparıcı ölkələrdə həyata keçirdikləri şiddət aksiyalarını göstərmək olar. İstifadə etdiyi arqumentlər və ortaya qoyduğu metodlar baxımından götürsək, təşkilatın insan resursu əldə etmə metodu sosial strukturu və xitab etdiyi insan kütləsini çox yaxşı analiz etdiyini və buna istiqamətlənmiş strategiyalar sərgilədiyini müşahidə etmək mümkündür. Həmçinin dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkəsində həyata keçirdikləri şiddət aksiyaları onun nə dərəcədə güclü olmasından xəbər verir. İŞİD-in silahlı gücünə son qoyulması, regiondakı döyüşçülərin təsirinin tam mənası ilə azalması bu bölgədə terrorun sona çatması mənasına gəlməyə bilər. Sahib olduğu ideologiya yaşadığı müddət ərzində bu coğrafiyada terror təşkilatlarının formalaşması üçün zəmin yaradacaqdır [5 s.288]. Beləliklə, İŞİD kimi terror təşkilatları ilə mübarizə apararkən onların ideologiyaları ilə də mübarizə aparmaq lazımdır. Bu məsələnin daha tez həll olunması üçün isə bütün dünya dövlətləri bir məqsəd ətrafında birləşməlidirlər.

Terrorla mübarizə Azərbaycan Respublikasında da dövlət siyasətinin özülünü təşkil edən məsələlərdən biridir. Ölkəmiz dünyada alternativ olmayan tolerantlıq siyasəti yürüdür və həm dövlətin, həm də cəmiyyətin terrorizmə qarşı fikri birmənalıdır. Tolerantlıq balansının qorunub saxlanması üçün hər cür addımların atıldığını müşahidə etmək olar. Təbii ki, ölkənin bu birgəyaşayış nümunəsini tarixi faktlarla əlaqələndirə bilərik. Fərqli dinlərin nümayəndələri Azərbaycanda heç bir kənar müdaxiləyə uğramadan yaşamışlar və yaşamaqdadırlar. Ümummillə Lider Heydər Əliyevin “Yüksək tolerantlıq, ilk növbədə, yüksək mədəniyyətin təzahürüdür” sözləri Azərbaycanın köklü mədəniyyətinin olmasına istiqamətlənmiş düşüncələrdən qaynaqlanır. Ulu Öndərin uğurlu siyasətinin davamı olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin də ölkənin tolerantlıq prinsiplərini əsas götürməsini bu ifadələrdən aydın görmək olar: “Bugünkü Azərbaycanı dini dözümlülük, tolerantlıq mühiti səciyyələndirir. Ölkəmizdə müxtəlif dinlərə etiqad edən bir çox xalqların nümayəndələri yaşayırlar və biz bir ailə kimi yaşayırıq” [12, s.2-3].

Ölkəmiz tolerantlığın pozulmasına cəhd göstərən, cəmiyyətin radikalıq üzərində formalaşmasına təkan verməyə çalışan qüvvələr ilə mübarizəsini hər zaman davam etdirir. Belə ki, 4 dekabr 2015-ci ildə “Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Qanunda Azərbaycan Respublikasında dini ekstremizmə qarşı mübarizənin hüquqi və təşkilati əsasları müəyyənləşdirilmiş, dini ekstremizm əleyhinə mübarizəni həyata keçirən dövlət orqanlarının və vətəndaşların hüquq və vəzifələri təsbit edilmişdir [13, s.213].

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, İŞİD kimi dini radikal qrupların ölkədə kök salmasının qarşısını almaq məqsədilə hər bir Azərbaycan vətəndaşının müəyyən biliklərə sahib olması zəruridir. Bu, həmin qrupların kənardan öz ideologiya və prinsiplərini cəmiyyətə yeridə bilmələrinin qarşısını alan əsas amillərdəndir. Bütün bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, əsasən də gənclərin həm ölkədə, həm regionda, həm də dünyada baş verən hadisələri gündəlik olaraq izləməsi, tarixi faktları araşdırması labüddür. Bununla biz həm də xaricdən gələn təhdidlərin qarşısını almaq üçün dövlətimizin siyasətinə öz töhfəmizi vermiş olarıq.

ƏDƏBİYYAT

1. Necati Alkan. Gençlik ve radikalizm. İstanbul: Karakutu Yayınları, 2013, 255 səh.
2. İskender Karakaya. “Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) Örneği” // B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2019, cilt 38, sayı 1, səh.149-198
3. Michael Weiss, Hassan Hassan. Terör ordusunun içyüzü. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016, 522 səh.
4. Necati Alkan. Din, Şiddet ve Terörizm. Ankara: Karınca Yayınları, 2016, 264 səh.
5. Sezgin Erdem. “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü” // Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2016, cilt 26, sayı 2, səh.277-292
6. Ersin Aksoy. “DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ-in Rolü” // Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2016, cilt 2, sayı 2, səh.42
7. Cemaleddin Güvenç. “DEAŞ Terör Örgütü Üzerine Bir Değerlendirme” // Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi, Çorum, 2021, cilt 1, sayı 2, səh.90
8. Muammer Cengil, Ali Rıza Aydın. “İŞİD: Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme” // Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2014, sayı 6, səh.63
9. <http://femida.az/az/news/4350> / İŞİD-ə qoşulan 5 azərbaycanlı tutuldu, 21.05.22
10. <https://www.youtube.com/watch?v=th4clykWSb0> / İŞİD-ə qoşulan azərbaycanlı kimdir?, 21.05.2022
11. <https://www.yeniavaz.com/az/news/60691/medet-quliyev-isid-e-qosulan-azerbaycanlilarin-sayini-aciqladi/> / “İŞİD”-ə qoşulanların sayı açıqlandı, 22.05.2022
12. Heydər Əliyev siyasəti: Tolerantlıq. Bakı: “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2018, 616 səh.
13. Səyavuş Heydərov. Din və İdeoloji Təhlükəsizlik. Bakı: 2020, 276 səh.
14. Sarkan Salman. “İŞİD-in İdeolojisi: Cihadi Selefilik”, 2020, cilt 4, sayı 2, 97-112 səh.